Ενότητα Εργασίας 1 – Τελική Έκθεση Αναφοράς- Παραδοτέο D1.2

Είσοδος των αιτούντων άσυλο στη Λέσβο: Μεσολαβήσεις στον ανθρωπιστικό μετασχηματισμό μιας μεθοριακής κοινότητας (Σκάλα Συκαμνιάς)

Ευθύμιος Παπαταξιάρχης

Φωτογραφία 1: Διασωστικά σκάφη στο λιμανάκι της Σκάλας Συκαμνιάς

Στόχοι Ενότητας Εργασίας 1

Στόχος της Ενότητας Εργασίας 1 (ΕΕ1) ήταν η μελέτη της διαμόρφωσης του «ανθρωπιστικού χωριού» κυρίως μέσα από την προφορική ιστορία της συγκρότησης των 'δομών' πρώτης υποδοχής, της εμπλοκής στην ανθρωπιστική διαχείριση της 'προσφυγικής κρίσης' και των μετασχηματισμών που αυτή επέφερε στην μεθοριακή αγροτική κοινότητα της Σκάλας Συκαμνιάς (Λέσβος) το 2015-6. Παράλληλα ενδιέφερε η διερεύνηση των θεωρήσεων του ανθρωπιστικού καθεστώτος από τους εντόπιους και τους ανθρωπιστικούς δρώντες, στο πλαίσιο της διάδρασης ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες όσων εμπλέκονται στην διαχείριση της ανθρωπιστικής κρίσης, και η αποτίμηση του κοινωνικού και πολιτικού αποτυπώματος του ανθρωπιστικού καθεστώτος στην τοπική κοινωνία υπό το πρίσμα της μεσολάβησης.

Περιγραφή Εργασίας-Βαθμός Υλοποίησης των Στόχων της Ενότητας Εργασίας

Από τα μέσα Αυγούστου 2020 μέχρι τα μέσα Σεπτεμβρίου 2020 και στο πλαίσιο της καλοκαιρινής χαλάρωσης των μέτρων της πανδημίας, διεξήχθη από τον Ερευνητικό Υπεύθυνο σε συνεργασία με μέλη της ερευνητικής ομάδας σύντομη αλλά πυκνή επιτόπια εθνογραφική έρευνα στο χωριό Σκάλα Συκαμνιάς Λέσβου. Η έρευνα συνέχισε τη διερεύνηση όψεων της τοπικής εμπειρίας του προσφυγικού που γίνεται από τον ερευνητικό υπεύθυνο τα τελευταία 5 χρόνια. Ειδικότερα η έρευνα εμβάθυνε στην πρόσφατη εμπειρία του προσφυγικού σε μια τοπική κοινωνία, που βρέθηκε στο επίκεντρο των προσφυγικών ροών και των συνακόλουθων εκτεταμένων ανθρωπιστικών παρεμβάσεων που αναπτύχθηκαν στο νησί της Λέσβου μετά το καλοκαίρι του 2015. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα όχι μόνο της συμπλήρωσης κενών από την μέχρι τότε έρευνα αλλά και η ενδελεχής διερεύνηση των μηχανισμών και των τρόπων μεσολάβησης που υπηρέτησαν τους ανθρωπιστικούς μετασχηματισμούς (humanitarianization) και οδήγησαν στην συναρμολόγηση του ανθρωπιστικού καθεστώτος σε τοπικό επίπεδο. Η έρευνα ολοκληρώθηκε στο προβλεπόμενο διάστημα. Δεν προέκυψαν ιδιαίτερα προβλήματα ή ζητήματα δεοντολογίας.

Συγκεκριμένα, μέσα από συνομιλίες και συνεντεύξεις πολλών από τους πρωταγωνιστές -κυρίως στελεχών ανθρωπιστικών οργανισμών, στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης και εντοπίων κατοίκων-, που ενεπλάκησαν ποικιλοτρόπως στην αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στο τοπικό επίπεδο, επιτεύχθηκαν τα παρακάτω:

α) Καταγράφηκαν με σημαντική λεπτομέρεια οι διεργασίες που επέδρασαν καταλυτικά στη διαμόρφωση της τοπικής απόκρισης στην προσφυγική κρίση και την ανθρωπιστική διαχείρισή της, επιφέροντας σημαντικές ανατροπές στην τοπική κοινωνία. Οι συνεντεύξεις και οι καταγραφές αναφέρονται σε κομβικά συμβάντα (ναυάγια, διασώσεις), ανάπτυξη δράσεων (δομές αλληλεγγύης, άτυποι καταυλισμοί, κοινωνική κουζίνα, ιατρικές και προνοιακές υπηρεσίες πρώτης υποδοχής) και κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες (διεθνείς βραβεύσεις, ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, ανάπτυξη συνεργασιών ή/και συγκρούσεων στους κόλπους της τοπικής κοινωνίας, κινηματικές πρωτοβουλίες, υποδοχή και διαχείριση ενός πλήθους νεο-αφιχθέντων ανθρωπιστικών οργανώσεων, ανάπτυξη νέων πολιτικών συσχετισμών και οικονομικών σχέσεων, προβολή της τοπικής κοινωνίας και εμβληματικών εκπροσώπων της στα εθνικά και διεθνή ΜΜΕ, αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα κ.α.). Το παραπάνω υλικό διασταυρώθηκε με υλικό που είχε ερευνητικά συλλεχθεί τα προηγούμενα χρόνια

για να διασαφηνιστούν κρίσιμες λεπτομέρειες και να επιβεβαιωθούν ή να διορθωθούν υποθέσεις εργασίας και προηγούμενοι ερευνητικοί ισχυρισμοί.

β) Αποτιμήθηκε η εξέλιξη και εντέλει η φθορά του καθεστώτος ανθρωπιστικής διακυβέρνησης στο τοπικό επίπεδο, σε σχέση με τη μοναδικότητα του χώρου και τη συγκυρία, με έμφαση στις στιγμές καμπής που σηματοδότησαν είτε την αρχή είτε το τέλος της ιστορικής αυτής φάσης για την τοπική κοινωνία. Με χρονικό ορίζοντα τα τελευταία πέντε χρόνια, περίοδο κατά την οποία εκτυλίχθηκε με ιδιαίτερη ένταση και σφοδρότητα η μετατροπή του νησιού σε κόμβο του ευρωπαϊκού προσφυγικού ζητήματος, επιδιώχθηκε η περιοδολόγηση του μετασχηματισμού της τοπικής κοινωνίας σε "ανθρωπιστικό χωριό", όπου συναντήθηκαν διαφορετικές μορφές ανθρωπιστικής διαχείρισης, πρακτικές αλληλεγγύης αλλά και αντιστάσεις, ενώ αναζητήθηκαν οι συνέπειες και οι ιδιαίτερες σημασίες της καινοφανούς αυτής εμπειρίας. Ειδικότερα, αναζητήθηκαν οι υλικές και συμβολικές διαστάσεις των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύχθηκαν στην τοπική κοινωνία κατά την υπό μελέτη περίοδο, όπως αυτές εννοήθηκαν από τους ίδιους τους δρώντες τόσο κατά τη συγκρότησή τους όσο και στην πορεία τους μέσα στο χρόνο.

Η επιτόπια έρευνα αναπτύχθηκε μέσα από συμμετοχική παρατήρηση και συνεντεύξεις βάθους με πρόσωπα της τοπικής κοινωνίας, τα οποία βρέθηκαν με διαφορετικούς τρόπους και από διαφορετική θέση στο επίκεντρο των εξελίξεων. Κατά τη διάρκεια της παραμονής στο πεδίο πραγματοποιήθηκαν πολλαπλές καθημερινές συζητήσεις με κατοίκους του χωριού, είτε ατομικά είτε ομαδικά, με στόχο τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την τρέχουσα στάση της τοπικής κοινωνίας στο εν εξελίξει ζήτημα του προσφυγικού, καθώς και τον εντοπισμό των κυριότερων πληροφοριοδοτών που θα προσεγγίζονταν περαιτέρω για τη συγκρότηση του αρχείου προφορικής ιστορίας. Για την καταγραφή των προσωπικών μαρτυριών αναζητήθηκαν συνεντεύξεις από είκοσι άτομα που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα τοπικά δρώμενα. Οι συνεντεύξεις, οι οποίες είχαν τη μορφή ελεύθερης αφήγησης με στόχο την αποτύπωση της ροής των αναμνήσεων και συνειρμών των πληροφοριοδοτών και των εκ των υστέρων νοηματοδοτήσεών τους, πραγματοποιήθηκαν σε αρκετές περιπτώσεις σε διαδοχικές συναντήσεις, κατά τις οποίες εκδιπλώθηκαν ιδιαίτερες κάθε φορά πτυχές της εμπειρίας τους.

Οι ιστορίες που καταγράφηκαν κατά την επιτόπια έρευνα, αφορούν σε μαρτυρίες:

α) Ψαράδων, οι οποίοι είχαν άμεση εμπειρία ναυαγίων, πρωτοστάτησαν σε διασώσεις ή συμμετείχαν στην ασφαλή αποβίβαση των προσφύγων στις ακτές, παρείχαν βοήθεια στις λιμενικές αρχές ή σε ανθρωπιστικούς φορείς, συμμετείχαν στον καθαρισμό των ακτών από εγκαταλελειμμένες βάρκες, σωσίβια και μηχανές, αλλά, ενίοτε επίσης, υπήρξαν μάρτυρες πρακτικών λαφυραγωγίας ή/και εκμετάλλευσης των προσφύγων.

β) Εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως ο Πρόεδρος του Κοινοτικού Συμβουλίου, Δημοτικοί Σύμβουλοι, και εκπρόσωποι συλλογικών φορέων, όπως ο Πρόεδρος του Ελαιοπαραγωγικού Συνεταιρισμού, οι οποίοι ενεπλάκησαν στη διαχείριση του προσφυγικού και στις διαπραγματεύσεις μεταξύ της τοπικής κοινωνίας, της διοίκησης και των ανθρωπιστικών φορέων.

γ) Κατοίκων του χωριού με τουριστικές ή άλλες δραστηριότητες (ενοικιαζόμενα δωμάτια, ταβέρνες, καφέ), οι οποίοι ανέπτυξαν τον κύκλο εργασιών τους με βάση την παρουσία των προσφύγων και των ανθρωπιστικών δρώντων. Η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας κατά την περίοδο ανάπτυξης της ανθρωπιστικής διαχείρισης ήταν σημαντική.

δ) Κατοίκων του χωριού που πρωτοστάτησαν στην ανάπτυξη δράσεων αλληλεγγύης, με τοπική και διεθνή εμβέλεια, και οι οποίοι βρέθηκαν στο επίκεντρο σημαντικών πολιτικών διεκδικήσεων και συγκρούσεων.

ε) Μελών του Συλλόγου Συκαμνιωτών Αθήνας, οι οποίοι έζησαν ως παραθεριστές την άφιξη των προσφύγων, των αλληλέγγυων και των ανθρωπιστικών δρώντων.

στ) Κατοίκων του χωριού που απασχολήθηκαν ως εργαζόμενοι στο χώρο της ανθρωπιστικής διαχείρισης από διεθνείς ή ελληνικές ανθρωπιστικές οργανώσεις και ΜΚΟ.

ζ) Κατοίκων του χωριού οι οποίοι αναδείχθηκαν σε πρόσωπα διεθνούς κύρους και αναγνώρισης, συμπεριλαμβανομένης της υποψηφιότητάς τους για το Βραβείο Νόμπελ.

Φωτογραφία 2: Καταυλισμός πρώτης υποδοχής 'Πλάτανος' στην Σκάλα Συκαμνιάς

Συμπεράσματα

Η σημαντικότερη συμβολή της συγκεκριμένης ενότητας εργασίας είναι ότι καθώς οργανώθηκε γύρω από την έννοια της μεσολάβησης επέτρεψε να διερευνηθούν όψεις της τοπικής συγκρότησης του ανθρωπιστικού καθεστώτος που δεν είχαν μέχρι τότε επαρκώς αναδειχτεί στη έρευνα του κύριου ερευνητή. Αυτό επετεύχθη μέσα από την μελέτη του ανθρωπιστικού μετασχηματισμού (humanitarianization) της αγροτικής κοινότητας της Σκάλας σε τρία επίπεδα -του χώρου, των αναπαραστάσεων (και της τοπικής ταυτότητας) και της δικτύωσης της τοπικής κοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον. Ειδικότερα, και όπως αναλυτικά παρουσιάστηκε σε σχετική ανακοίνωση στην επιστημονική συνάντηση που οργάνωσε το Human(c)ity, σε κάθε επίπεδο η έρευνα εστίασε και σύγκρινε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Ως προς τον χώρο, η έρευνα σύγκρινε τον τρόπο δημιουργίας του καταυλισμού του 'Πλατάνου', μέσω της κατάληψης ενός κοινοτικού χώρου αναψυχής από Έλληνες και Ελληνίδες 'αλληλέγγυους' προερχόμενους από τα Εξάρχεια, με τον αντίστοιχο τρόπο του 'Lighthouse',

που βασίστηκε στην ενοικίαση ιδιωτικών κτημάτων από Σκανδιναβούς εθελοντές και επαγγελματίες ανθρωπιστικούς δρώντες. Ως προς τις αναπαραστάσεις, η έρευνα εστίασε σε μια εμβληματική φωτογραφία εντόπιων γυναικών που βοηθάνε τους εκτοπισμένους ταξιδιώτες, την φωτογραφία που έγινε γνωστή ως 'οι τρεις γιαγιάδων με το μωρό προσφυγόπουλο', και στις επιπτώσεις που είχε αυτή η φωτογραφία στην χωρική υποστασιοποίηση της 'αλληλεγγύης στους πρόσφυγες' σε εθνικό επίπεδο. Ως προς την κοινωνική δικτύωση η έρευνα εστίασε στην ανάδειξη του 'ανθρωπιστικού χωριού' σε προσκυνηματικό τόπο και στον πρωταγωνιστικό ρόλο του χωριού στην διεθνή εκστρατεία για την απονομή του Νόμπελ Ειρήνης στους νησιώτες του Αιγαίου για τη συμβολή τους στην αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης.

Φωτογραφία 3: Καταυλισμός πρώτης υποδοχής 'Lighthouse' στην Σκάλα Συκαμνιάς

Στην κρίσιμη συγκυρία κορύφωσης της 'προσφυγικής κρίσης' το 2015-6, τόσο λόγω της ρευστοποίησης των όποιων, έτσι κι αλλιώς περιορισμένων, επίσημων δομών υποδοχής και διαχείρισης των μαζικών μεταναστευτικών ροών όσο και λόγω της εξίσου μαζικής έλευσης επαγγελματιών της ανθρωπιστικής δράσης, εθελοντών και ακτιβιστών από όλο τον πλανήτη, η ζήτηση για μεσολαβήσεις όλων των ειδών ήταν τεράστια. Αυτό έδωσε τεράστια συγκριτικά πλεονεκτήματα σε όσες και όσους διέθεταν τα βασικά χαρακτηριστικά -γλώσσες και άλλες επικοινωνιακές ικανότητες, κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνικά δίκτυα και άλλους πόρους- για να αναλάβουν μεσολαβητικούς ρόλους. Ως προς τους ανθρωπιστικούς μετασχηματισμούς του χώρου, η έρευνα εστίασε σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ατόμων που έπαιξαν

σημαντικό μεσολαβητικό ρόλο στη διαμόρφωση των τριών καταυλισμών που λειτούργησαν στην Σκάλα εκείνη την περίοδο: του 'Πλατάνου, του 'Lighthouse', και του Stage 2, με έμφαση στους δύο πρώτους. Ως προς τις αναπαραστάσεις, η έρευνα διερεύνησε τον μεσολαβητικό ρόλο προσώπων που κινούντο σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, συχνά με επίσημες ιδιότητες (δημοσιογράφοι, κυβερνητικοί παράγοντες)

Η ερευνητική επικέντρωση σε κορυφαίους μεσολαβητές εκείνης της περιόδου, εντόπιους και ξένους, ανεπίσημους και επίσημους, επέτρεψε να αναδειχτούν τα μεγάλα περιθώρια που υπήρχαν τότε για πρωτοβουλίες, κινήσεις και αυτοσχεδιασμούς και άρα ανέδειξε το υψηλό βαθμό της τυχαίου στην διαμόρφωση του ανθρωπιστικού τοπίου στη Σκάλα. Παράλληλα, συνέβαλε στην κατανόηση των διαδικασιών παραγωγής ενός υβριδικού ιδεολογικού χώρου στον οποίο, κάτω από την στέγη του 'ανθρωπισμού' και με όρους πραγματισμού, συναντήθηκαν και συνυπήρξαν εξαιρετικά ετερογενή εγχειρήματα με ποικίλα προτάγματα.

Ειδικότερα, η σύγκριση των διαδικασιών ανθρωπιστικού μετασχηματισμού στα επίπεδα του χώρου, των αναπαραστάσεων και της κοινωνικής δικτύωσης υπό το πρίσμα της μεσολάβησης συμβάλλει σε δύο βασικές διαπιστώσεις.

Πρώτον, στη διαδικασία της εγκατάστασης των ανθρωπιστικών δρώντων στην Σκάλα και της δημιουργίας 'δομών' πρώτης υποδοχής των αιτούντων άσυλο καταγράφηκαν *δύο διαφορετικά μοντέλα μεσολάβησης* ανάμεσα στους ξένους ανθρωπιστικούς δρώντες και την τοπική κοινωνία, μοντέλα που οργανώνονται γύρω από τις ημικές κατηγορίες της 'φιλοξενίας' και της 'κατάληψης'. Το *μοντέλο της 'φιλοξενίας'* εφαρμόστηκε στην περίπτωση δημιουργίας των καταυλισμών του 'Lighthouse' και του 'Stage 2' από τους ξένους ανθρωπιστικούς δρώντες που ακολούθησαν τη γενικότερη πολιτική της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Το μοντέλο της 'κατάληψης', από την άλλη πλευρά, εφαρμόστηκε από τους κυρίως 'Αθηναίους' ακτιβιστές.

Το μοντέλο της 'φιλοξενίας' τυπικά αναγνώριζε την εξουσία των τοπικών αρχών και την κυριότητά τους στον χώρο, άρα παρακολουθούσε τις ανησυχίες που πολλοί κάτοικοι του νησιού είχαν γύρω από το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας και του ρόλου των ΜΚΟ. Σε αυτή τη βάση η επίσημη προσέγγιση των τοπικών αρχών από τους ξένους ανθρωπιστικούς δρώντες για να πάρουν άδεια δημιουργίας του καταυλισμού και η συμμόρφωση, κατόπιν διαβούλευσης, προς τις υποδείξεις που έκαναν οι δημοτικές αρχές, συνέβαλαν στην λειτουργική συνεργασία των τοπικών αρχών με τους υπεύθυνους της ανθρωπιστικής διαχείρισης στο πλαίσιο ενός ενιαίου καταμερισμού εργασίας, ενίσχυσε τους επίσημους φορείς και τα επίσημα δίκτυα μεσολάβησης που κατεξοχήν εφάρμοσαν αυτό το μοντέλο και διευκόλυνε εντέλει την ένταξη της τοπικής κοινωνίας στο ανθρωπιστικό καθεστώς.

Το μοντέλο της 'κατάληψης', από την άλλη πλευρά, στο βαθμό που εμπνέονταν από τις αρχές της 'αυτό-οργάνωσης', της 'οριζοντιότητας' στην λήψη των αποφάσεων, και της 'αυτονομίας', υπερέβη τις τοπικές αρχές και εναντιώθηκε στα σχέδια του τοπικού συμβουλίου (και γενικότερα της τοπικής αυτοδιοίκησης του νησιού). Στο όνομα της 'αλληλεγγύης στους πρόσφυγες' οι ακτιβιστές του 'Πλατάνου', με την υποστήριξη και εντόπιων 'αλληλέγγυων', χωρίς να πάρουν άδεια από το τοπικό συμβούλιο και παρά τις μεγάλες αντιδράσεις των τοπικών αρχών, έστησαν τον καταυλισμό του 'Πλατάνου' στο χώρο ενός μικρού κοινοτικού πάρκου δίπλα στη θάλασσα. Στην ίδια βάση επέμειναν στη δημιουργία μιας 'άτυπης' σφαίρας παραγωγής ανθρωπιστικού έργου, στην αναπαραγωγή και διεύρυνση ανεπίσημων δικτύων μεσολάβησης, τα οποία ένωσαν την Σκάλα με το κίνημα της 'αλληλεγγύης' που αναπτύχθηκε εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα και διεθνώς. Παράλληλα η εμμονή των στελεχών του 'Πλατανου' σε ένα

προγραμματικά ‘ανοικτό’ καταυλισμό σε συνδυασμό με την εύστοχη επιλογή του χώρου διευκόλυναν την σημαντική διάδραση ακτιβιστών και εθελοντών, εντόπιων και εκτοπισμένων ταξιδιωτών μέσα στην καθημερινότητα, με συνέπειες που ξεπέρασαν κατά πολύ τους αρχικούς σχεδιασμούς τους.

Δεύτερον, στην διάρκεια του ανθρωπιστικού μετασχηματισμού της Σκάλας συγκροτήθηκαν και αναπαρήχθησαν επίσημα και ανεπίσημα δίκτυα μεσολάβησης που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της όλης διαδικασίας. Καθώς το φαινόμενο εξελίσσονταν άλλαζε και ο συσχετισμός των δυνάμεων ανάμεσά τους. Η χρήση οπτικών και άλλων υλικών από το ανθρωπιστικό τοπίο της Σκάλας στο πλαίσιο του κρατικού εγχειρήματος ενός νέου πατριωτισμού ‘αλληλεγγύης στους πρόσφυγες’, η υποστασιοποίηση της τοπικής κοινωνίας ως ‘τόπου αλληλεγγύης’ από τον επίσημο λόγο, η συμβολική διάκριση κάποιων κατοίκων του χωριού ως ‘ηρώων’ της ‘αλληλεγγύης’ με αποκορύφωμα την εκστρατεία για το Νόμπελ Ειρήνης, καθώς και η ανάδειξη της Σκάλας ως κορυφαίου προορισμού ‘ανθρωπιστικού προσκυνήματος’, ανάμεσα σε άλλα ενίσχυσαν τη θέση των επίσημων δικτύων μεσολάβησης. Υπ’ αυτήν την έννοια συνέβαλαν στην ιεραρχική ενσωμάτωση του χωριού στο ανθρωπιστικό καθεστώς.

Η ένταξη της Σκάλας στο ανθρωπιστικό καθεστώς, με τον τρόπο που έγινε, είχε κάποιες από τις ιδιότητες μιας ιεραρχικής υπαγωγής με αρνητικές συνέπειες για τους κατοίκους. Υπ’ αυτήν την έννοια συνοδεύτηκε από την ψυχική διχοστασία των εντόπιων, από εσωτερικές αμφισβητήσεις έριδες και συγκρούσεις που επέφεραν ρήξεις σε μακροχρόνιες συγγενειακές και φιλικές σχέσεις, από τον αυξανόμενο κοινωνικό κατακερματισμό και την αμοιβαία αποξένωση. Εντέλει είχε πολύ υψηλό κόστος στο βαθμό που, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, παρήγαγαν έναν ‘ραγισμένο τόπο’.

Πιο αναλυτικά κάποια από τα πορίσματα της ΕΕ1 παρουσιάζονται στην ανακοίνωση στην επιστημονική συνάντηση για τη μεσολάβηση με τίτλο: ‘*Village reborn in humanity: Mediation in the making of the humanitarian arena*’.